

van de termijnen aan de administratie is toe te rekenen. De termijn voor het indienen van de klacht begint ook niet opnieuw te lopen, doordat later een uitdrukkelijk besluit wordt genomen waarbij het verzoek zonder meer wordt afgewezen.

3. De artikelen 90 en 91 van het Statuut regelen op algemene wijze de administratieve procedure die voorafgaat aan elk beroep bij het Hof tegen een besluit van het tot aanstelling bevoegde gezag. De bij deze artikelen vastgestelde termijnen zijn van openbare orde en kunnen niet naar believen van partijen of de rechter worden ingeroepen.
4. Het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen, dat deel uitmaakt van de fundamentele rechten waarvan het Hof de eerbiediging heeft te verzekeren, moet gelden voor de mannelijke en vrouwelijke werkne-

mers die door de Gemeenschap zijn tewerkgesteld in het kader van het Ambtenarenstatuut. In de betrekkingen tussen de Gemeenschapsinstellingen enerzijds en haar personeelsleden en hun rechtverkrijgenden anderzijds zijn de vereisten die ingevolge dat beginsel hebben te gelden, zeker niet beperkt tot die welke voortvloeien uit artikel 119 EEG-Verdrag of de daartoe betrekkelijke gemeenschapsrichtlijnen.

5. Artikel 79 van het Statuut en artikel 23 van bijlage VIII voorzien in twee fundamenteel verschillende regelingen betreffende overlevingspensioenen, naar gelang van het geslacht van de overleden ambtenaar. Deze bepalingen zijn strijdig met een fundamenteel recht en derhalve niet toepasselijk, in zoverre zij de overlevende echtgenoten van ambtenaren ongelijk behandelen naar geslacht.

In de gevoegde zaken 75 en 117/82,

C. RAZZOUK EN A. BEYDOUN, vertegenwoordigd en bijgestaan door D. Rogalla, advocaat te Münster en Steinfurt, domicilie gekozen hebbende te Luxemburg bij T. Biever, advocaat aldaar, Boulevard Grande-Duchesse-Charlotte 83,

verzoekers,

tegen

COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, vertegenwoordigd door J. Forman, lid van haar juridische dienst, als gemachtigde, bijgestaan door R. Andersen, advocaat te Brussel, domicilie gekozen hebbende te Luxemburg bij O. Montalto, lid van de juridische dienst van de Commissie, Bâtiment Jean Monnet, Kirchberg,

verweerster,

betreffende beroepen strekkende tot

- nietigverklaring van de besluiten van de Commissie van 25 november 1981 en 9 maart 1982, waarbij aan verzoekers het recht op weduwnaarspensioen is ontzegd,
- veroordeling van de Commissie om
 - aan verzoekers een weduwnaarspensioen alsmede verdragingsrente toe te kennen,
 - subsidiair, hun de tegenwaarde van de door mevrouw Razzouk en mevrouw Beydoun betaalde pensioenbijdragen uit te betalen,

wijst

HET HOF VAN JUSTITIE,

samengesteld als volgt: J. Mertens de Wilmars, president, T. Koopmans, K. Bahlmann en Y. Galmot, kamerpresidenten, P. Pescatore, Mackenzie Stuart, A. O'Keefe, G. Bosco en U. Everling, rechters,

advocaat-generaal: Sir Gordon Slynn

griffier: P. Heim

het navolgende

ARREST

De feiten

De feiten, het procesverloop en de conclusies, middelen en argumenten van partijen kunnen worden samengevat als volgt:

I — De feiten en het procesverloop

1. Razzouk en Beydoun zijn beiden weduwnaar. Razzouk is onderzoeker

aan de UCL te Brussel, terwijl Beydoun, die sinds 1 augustus 1979 met pensioen is, specialist was op het gebied van de Amerikaanse termijnmarkt voor grondstoffen. Hun echtgenoten waren beiden ambtenaar bij de Europese Gemeenschappen, mevrouw Razzouk bij het Europees Parlement sinds februari 1971 en bij de Commissie sinds maart daaropvolgende, mevrouw Beydoun eerst bij de EGKS en vervolgens sinds 1 augustus

1966 bij de Commissie. Zij waren ingedeeld in rang LA 6, salaristrap 4, respectievelijk rang B 5, salaristrap 4. Zij zijn overleden op 29 januari 1981 respectievelijk 21 juni 1980.

2. Razzouk diende op 3 april 1981 bij de voorzitter van de Commissie een aanvraag in om ingevolge het overlijden van zijn echtgenote in het genot te worden gesteld van het overlevingspensioen dat artikel 79 Ambtenarenstatuut aan de weduwen van ambtenaren toekent.

Op 3 juli 1981 antwoordde het hoofd van de afdeling Administratieve en financiële rechten verzoeker, dat de administratie na een grondig onderzoek meende, bij de huidige stand van de statutaire pensioenregeling geen gunstig gevolg te kunnen geven aan zijn aanvraag.

Op 24 juli 1981 diende verzoeker krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut bij de Commissie een klacht in, strekkende tot nietigverklaring van vorenbedoeld besluit van de administratie van de Commissie.

Bij nota van 25 november 1981, door verzoeker op 2 december daaropvolgende bij aangetekende brief ontvangen, deelde M. O'Kennedy, lid van de Commissie, verzoeker mee, dat de Commissie geen gunstig gevolg had kunnen geven aan zijn klacht en bijgevolg vorenbedoeld besluit van 3 juli 1981 had bevestigd.

De Commissie motiveerde haar besluit in hoofdzaak als volgt:

„Volgens de statutaire pensioenregeling heeft de weduwnaar van een vrouwelijke ambtenaar slechts recht op pensioen binnen de grenzen en onder de voorwaarden, vermeld in artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut. Aan deze voorwaarden is in uw geval niet voldaan.

De Commissie kan slechts de betrokken statutaire bepaling toepassen, die door de

Raad in de uitoefening van zijn institutionele bevoegdheden is vastgesteld, regelmatig in werking is getreden en verbindend is in de diensten van alle instellingen. Hij dient met name in acht te worden genomen door de Commissie, die in ieder geval haar bevoegdheden zou overschrijden, indien zij u een weduwnaarspensioen zou toekennen dat niet aan de statutaire voorwaarden voldoet, terwijl zij gehouden is op de toepassing van de door de instellingen vastgestelde bepalingen toe te zien (zie met name artikel 155 EEG-Verdrag).

De Commissie heeft weliswaar in 1974 bij de Raad een voorstel tot herziening van het Statuut ingediend, dat op het gebied van het overlevingspensioen ertoe strekt weduwnaars en weduwen van ambtenaren gelijke rechten toe te kennen. Tot dusver is evenwel aan dit voorstel geen gunstig gevolg gegeven en de Commissie kan het feit dat haar voorstel nog niet is aangenomen, niet naast zich neerleggen, zoals zij zou moeten doen om aan uw aanspraken tegemoet te komen.

Met betrekking tot uw opmerking dat het in verscheidene internationale organisaties de praktijk is, een weduwnaarspensioen gelijk aan het weduwenpensioen toe te kennen, zij er tenslotte op gewezen dat deze praktijk — al aangenomen dat zij bestaat — alleen op uitdrukkelijke statutaire bepalingen kan berusten. De voorwaarden voor toekenning van deze pensioenen verschillen aanzienlijk van die welke met betrekking tot het weduwnaarspensioen door het Statuut van de ambtenaren van de Gemeenschappen zijn voorzien.”

Beydoun diende op 16 juli 1980 bij het hoofd van de bevoegde afdeling een aanvraag in om een overlevingspensioen overeenkomstig de geldende statutaire regels; hij wees met name op zijn bescheiden inkomsten (lager dan het bestaansminimum) en op zijn gezondheids-

problemen die het hem onmogelijk maakten een winstgevende bezigheid uit te oefenen.

Op 12 augustus 1981 gaf de adjunct-chef van de bevoegde afdeling verzoeker een afwijzend antwoord op zijn aanvraag van 16 juli 1980, verklarende dat de Commissie artikel 23 van bijlage VIII bij het Ambtenarenstatuut op zijn geval niet van toepassing achtte.

Op 9 september 1981 diende verzoeker krachtens artikel 90, lid 2, Ambtenarenstatuut bij de Commissie een klacht in, strekkende tot nietigverklaring van vorenbedoeld besluit van de administratie van de Commissie.

Bij nota van 9 maart 1982 deelde M. O'Kennedy, lid van de Commissie, verzoeker mee, dat de Commissie geen gunstig gevolg had kunnen geven aan zijn klacht, noch uit het zicht van artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut, noch in de ruimere optiek van een op het beginsel van non-discriminatie tussen mannen en vrouwen gebaseerd pensioenrecht, en bevestigde daarmee uitdrukkelijk vorenbedoeld besluit van de diensten van de Commissie van 12 augustus 1981.

De Commissie motiveerde haar besluit in hoofdzak als volgt:

„Volgens de statutaire pensioenregeling heeft de weduwnaar van een vrouwelijke ambtenaar slechts recht op pensioen binnen de grenzen en onder de voorwaarden, vermeld in artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut. Aan deze voorwaarden is in uw geval niet voldaan.

— op het tijdstip van het overlijden van uw echtgenote, in juni 1980, was u niet zonder eigen inkomsten, aangezien u sinds 1 augustus 1979, toen u 65 jaar oud werd, een Belgisch rustpensioen ge-

niet op grond van uw arbeid in loondienst in België;

— voorts blijkt niet uit een medisch attest, dat de door u vermelde gezondheidsproblemen een gebrek of een ernstige ziekte vormen, waardoor het u op het tijdstip van het overlijden van uw echtgenote voorgoed onmogelijk was een winstgevende bezigheid uit te oefenen: met name blijkt een attest van dokter Reubens van 8.7.1980 wordt u sinds verscheidene jaren verzorgd voor periartitis aan het linker schoudergewricht; deze aandoening was evenwel niet zo ernstig, dat zij u vóór uw pensionering elke beroepsbezigheid onmogelijk maakte: in 1978 en 1979 ontving u immers salaris.

De Commissie kan slechts de betrokken statutaire bepaling toepassen, die door de Raad in de uitoefening van zijn institutionele bevoegdheden is vastgesteld, regelmatig in werking is getreden en verbindend is binnen de diensten van alle instellingen. Hij dient met name in acht te worden genomen door de Commissie, die in ieder geval haar bevoegdheden zou overschrijden, indien zij u een weduwnaarspensioen zou toekennen dat niet aan de statutaire voorwaarden voldoet, terwijl zij gehouden is op de toepassing van de door de instellingen vastgestelde bepalingen toe te zien (zie met name artikel 155 EEG-Verdrag).

De Commissie heeft weliswaar in 1974 bij de Raad een voorstel tot herziening van het Statuut ingediend, dat op het gebied van het overlevingspensioen ertoe strekt weduwnaars en weduwen van ambtenaren gelijke rechten toe te kennen. Tot dusver is evenwel aan dit voorstel geen gunstig gevolg gegeven en de Commissie kan het feit dat haar voorstel nog niet is aangenomen, niet naast zich neerleggen, zoals zij zou moeten doen om aan uw aanspraken tegemoet te komen.”

4. Na de afwijzing van hun aanvragen door de Commissie hebben Razzouk en Beydoun de onderhavige beroepen ingesteld, die op 22 februari respectievelijk 2 april 1982 ter griffie van het Hof zijn ingeschreven.

5. Bij beschikking van 3 december 1982 heeft het Hof (Tweede kamer) de twee zaken voor de mondelinge behandeling er ter gelijktijdige berechting gevoegd. Bij beschikking van 14 juli 1983 heeft de Kamer de zaken naar het voltallige Hof verwezen.

6. Het Hof heeft, op rapport van de rechter-rapporteur en gehoord de advocaat-generaal, besloten zonder instructie tot de mondelinge behandeling over te gaan. Het Hof heeft partijen evenwel uitgenodigd, schriftelijke informatie te verstrekken over de administratieve behandeling van Beydouns aanvraag van 16 juli 1980, en met name over de briefwisseling en de gesprekken die over deze aanvraag zijn gevoerd vóór de uitdrukkelijke afwijzing op 12 augustus 1981.

II — Conclusies van partijen

Verzoekers concluderen dat het den Hove behage

A — in het beroep van Razzouk (zaak 75/82) voor recht te verklaren dat de Commissie gehouden is:

- haar besluit van 25 november 1981, door Razzouk op 2 december daaropvolgende bij aangetekende brief ontvangen, waarbij hem het recht op weduwnaarspensioen is ontzegd, in te trekken;
- met ingang van 1 mei 1981 aan Chehab Razzouk, ingevolge

het overlijden van zijn echtgenote Christiane Razzouk, geboren Van Campenhout, ambtenaar van de Commissie en overleden op 29 januari 1981, een weduwnaarspensioen, en aan Michel, de zoon van het echtpaar Razzouk, een wezenpensioen toe te kennen;

- verzoeker met ingang van 1 mei 1981 verdragingsrente toe te kennen op de voet van 9 % 's jaars;
- subsidiair, verzoeker de tegenwaarde uit te betalen van de pensioenbijdragen die mevrouw Razzouk overeenkomstig artikel 83 van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Gemeenschappen tijdens haar dienst bij de Europese instellingen heeft betaald;
- de door verzoeker gemaakte kosten te vergoeden;

B — in het beroep van Beydoun (zaak 117/83) voor recht te verklaren dat de Commissie gehouden is:

- haar besluit van 9 maart 1982, door Beydoun op 15 maart daaropvolgende ontvangen, waarbij hem het recht op weduwnaarspensioen is ontzegd, in te trekken en het besluit van de diensten van de Commissie van 12 augustus 1981 te vernietigen;
- Abbas Beydoun met ingang van 1 oktober 1980 een weduwnaarspensioen toe te kennen ingevolge het overlijden van zijn echtgenote Marie Pauline Beydoun, geboren Langen, ambtenaar bij de Commissie en overleden op 21 juni 1980;

- verzoeker met ingang van 1 oktober 1980 verdragingsrente toe te kennen op de voet van 9 % 's jaars;
- subsidiair, verzoeker met ingang van dezelfde datum een pensioen toe te kennen op grond van artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut;
- meer subsidiair, verzoeker de tegenwaarde uit te betalen van de pensioenbijdragen die mevrouw Beydoun overeenkomstig artikel 83 Ambtenarenstatuut tijdens haar dienst bij de Europese instellingen heeft betaald;
- de door verzoeker gemaakte kosten te vergoeden.

De *Commissie* concludeert dat het den Hove behage

A — in het beroep van Razzouk:

- ten aanzien van de ontvankelijkheid, de vordering tot toekenning van een wezenpensioen aan Michel Razzouk, verzoekers zoon, zonder voorwerp te verklaren, de subsidiaire vordering tot terugbetaling van de door verzoekers vooroverleden echtgenote betaalde pensioenbijdragen niet ontvankelijk te verklaren en voor het overige verweerster akte te verlenen, dat zij zich refereert aan 's Hof's oordeel;
- ten aanzien van de gegrondheid van de hoofdvordering tot verkrijging van een overlevingspensioen het aan schending van artikel 119 EEG-Verdrag ontleende middel te verwerpen en met betrekking tot het tweede middel, ontleend

aan het verbod van discriminatie op grond van het geslacht, indien het Hof van oordeel mocht zijn dat de bestreden individuele besluiten geen rechtsgrondslag hebben, de bevoegde gemeenschapsinstellingen een termijn toe te kennen teneinde hen in staat te stellen, alle passende maatregelen te treffen om elke discriminatie op grond van het geslacht, waarmee de statutaire regeling betreffende de overlevingspensioenen voor de ambtenaren en andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen mocht zijn behept, op te heffen;

- verzoekers vordering tot toekenning van verdragingsrente, die overigens slechts zou kunnen zijn verschuldigd vanaf de dag van indiening van de klacht krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut, te verwerpen;

- de subsidiaire vordering tot terugbetaling van de door verzoekers vooroverleden echtgenote betaalde pensioenbijdragen, indien zij ontvankelijk mocht worden geacht, ongegrond te verklaren;

- kosten rechtens;

B — in het beroep van Beydoun:

- primair, het beroep in zijn geheel niet ontvankelijk te verklaren en te verwerpen;
- zeer subsidiair, ten aanzien van de gegrondheid van de primaire hoofdvordering tot toekenning van een overlevingspensioen, gelijk aan dat

waarop de weduwe van een ambtenaar recht zou hebben gehad, het aan schending van artikel 119 EEG-Verdrag ontleende middel te verwerpen en met betrekking tot het tweede middel, ontleend aan het verbod van discriminatie naar geslacht, voor het geval dat het Hof van oordeel mocht zijn dat de bestreden individuele besluiten geen rechtsgrondslag hebben, de bevoegde gemeenschapsinstellingen een termijn toe te kennen teneinde hen in staat te stellen, alle passende maatregelen te treffen om elke discriminatie naar geslacht, waarmee de statutaire regeling betreffende de overlevingspensioenen voor de ambtenaren en andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen mocht zijn behept, op te heffen;

- meer subsidiair, de subsidiaire vordering tot toekenning van een overlevingspensioen op grond van artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut te verwerpen;
- meer subsidiair, de subsidiaire vordering tot terugbetaling van de door verzoekers vooroverleden echtgenote betaalde pensioenbijdragen, indien zij ontvankelijk mocht worden geacht, ongegrond te verklaren;
- in ieder geval de vordering tot toekenning van verdragingsrente, die overigens slechts zou kunnen zijn verschuldigd vanaf de dag van indiening van de klacht krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut, te verwerpen;
- kosten rechtens.

III — Middelen en argumenten van partijen

A — *De ontvankelijkheid*

1. Zaak 75/82

Met betrekking tot de vordering tot toekenning van een wezenpensioen aan Michel Razzouk voert de *Commissie* in haar verweerschrift aan, dat deze vordering zonder voorwerp is, aangezien betrokkene met ingang van 1 mei 1981 in het genot is gesteld van bedoeld pensioen. In dupliek wijst de *Commissie* erop, dat verzoeker deze eerste opmerking niet heeft betwist.

De *Commissie* meent dat verzoeker, door op te komen tegen het besluit van 25 november 1981 houdende uitdrukkelijke afwijzing van de klacht die hij krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut had ingediend tegen het besluit van 3 juli 1981, waarbij zijn aanvraag van 3 april 1981 om toekenning van een overlevingspensioen ingevolge het overlijden van zijn echtgenote was verworpen, beroep heeft ingesteld tegen een handeling die in se niet voor beroep vatbaar is. Op dit punt verwijst de *Commissie* naar de arresten van het Hof van 28 mei 1980 (gevoegde zaken 33 en 75/79, Kuhner, Jurispr. 1980, blz. 1677) en 9 december 1982 (zaak 191/81, Plug, Jurispr. 1982, blz. 4229).

De *Commissie* merkt evenwel op, dat het Hof zich in andere gevallen royaler heeft betoond door als essentieel te beschouwen, dat de klacht en het beroep — zoals in casu — tijdig werden ingediend. Onder die voorwaarden was het Hof bereid, het formeel tegen de afwijzing van de klacht gericht beroep uit te leggen als mede gericht tegen het besluit waartegen de klacht was ingediend. In dit verband verwijst de *Commissie* naar het arrest van het Hof van 21 mei 1981

(zaak 156/80, Morbelli, Jurispr. 1981, blz. 1357) en naar de conclusies van de advocaat-generaal in de zaken Gerin (zaak 806/79, Jurispr. 1980, blz. 3527, 3531) en Suss (zaak 186/80, Jurispr. 1981, blz. 2055, 2058).

De Commissie trekt geen definitieve conclusies uit vorenstaande opmerkingen over de ontvankelijkheid, maar verklaart zich veeleer geneigd, het beroep uit te leggen als impliciet gericht tegen haar oorspronkelijk besluit.

Tenslotte merkt de Commissie op, dat de subsidiaire vordering tot terugbetaling van de door verzoekers echtgenote tijdens haar loopbaan betaalde pensioenbijdragen een nieuwe vordering is, in verband waarmee geen administratieve klacht is ingediend. Zij verwijst naar de arresten van 9 maart 1978 (zaak 54/77, Herpels, Jurispr. 1978, blz. 585) en 20 november 1980 (zaak 806/79, Gerin, Jurispr. 1980, blz. 3515), waarin het Hof zich bijzonder royaal heeft betoond, en verklaart dat, ofschoon het beroep van Razzouk haar voorshands ontvankelijk voorkomt, zij zich refereert aan 's Hof's oordeel.

Verzoeker betoogt, dat zijn vordering tot nietigverklaring van het besluit van de Commissie van 25 november 1981 de nietigverklaring van het besluit van 3 juli 1981 impliceert, omdat het eerstgenoemde het tweede uitdrukkelijk bevestigt.

Wat de vordering tot terugbetaling van de pensioenbijdragen betreft, gaat het volgens verzoeker niet om een nieuwe vordering, maar om het pendant van de primair gevorderde pensioenrechten. Mocht het Hof hem geen weduwnaarspensioen toekennen, dan zou dit tot een ongegronde verrijking van de Commissie leiden, waarvoor het normaal is subsidiaire compensatie te vorderen.

2. Zaak 117/84 (Beydoun)

De *Commissie* acht dit beroep niet ontvankelijk, omdat verzoeker vóór 17 februari 1981 bij het tot aanstelling bevoegde gezag een klacht had moeten indienen tegen het stilzwijgende besluit tot afwijzing van zijn aanvraag om overlevingspensioen van 16 juli 1980, welk besluit is genomen op 16 november 1980. Verzoeker heeft zijn klacht eerst ingediend op 9 september 1981, na de uitdrukkelijke afwijzing van 12 augustus 1981. Het uitdrukkelijke besluit tot afwijzing was eenvoudig een bevestiging van het stilzwijgende besluit tot afwijzing van 16 november 1980 en kon ten gunste van verzoeker geen nieuwe termijn voor het indienen van een klacht doen ingaan, te minder omdat deze termijnen van openbare orde zijn (zie het arrest van het Hof van 8 mei 1973, zaak 33/72, Gunnella, Jurispr. 1973, blz. 475).

De niet-ontvankelijkheid van de hoofdvordering impliceert die van de subsidiaire vordering tot terugbetaling van de door verzoekers echtgenote tijdens haar leven betaalde pensioenbijdragen.

Verzoeker betwist dat zijn beroep niet ontvankelijk zou zijn, en wijst er in repliek op, dat naar aanleiding van zijn aanvraag van 16 juli 1980 een langdurige briefwisseling en verscheidene gesprekken tussen hem en de diensten van de Commissie werden gevoerd. Ook werd over zijn aanvraag van gedachten gewisseld tussen de diensten van de Commissie en die van andere instellingen in het voorbereidend comité van de hoofden van dienst teneinde een passende oplossing te vinden voor zijn geval. Deze besprekingen verliepen in het algemeen in een vrij positieve en opbouwende geest en wezen op een zekere bereidheid om hem tegemoet te komen. In antwoord op een vraag van het Hof aan partijen wijst Beydoun er voorts op, dat ondanks de talrijke gesprekken die van november

1980 tot juni 1981 plaatsvonden, de bevoegde diensten van de Commissie hem, anders dan de Commissie in dupliek beweert, nooit van de stilziggende afwijzing van zijn aanvraag in kennis hebben gesteld.

Op die grond meent Beydoun, dat zijn aanvraag als een verzoek in de zin van artikel 25, eerste alinea, van het Statuut moet worden beschouwd. Ofschoon deze bepaling naar de letter alleen de ambtenaren betreft, moet zij op overeenkomstige wijze worden uitgelegd, zodat zij ook op zijn eigen geval van toepassing is. Het beroep berust dus uitsluitend op het besluit van de Commissie van 12 augustus 1981 en voldoet aan de vereisten van artikel 91, lid 2, van het Statuut.

De *Commissie* verklaart in dupliek, dat op haar initiatief het voorbereidend comité van de hoofden van dienst en vervolgens de hoofden van dienst zich hebben gebogen over het algemene vraagstuk van de uitlegging van artikel 23, eerste alinea, van bijlage VIII bij het Statuut en met name van de uitlegging van de zinsnede „behalve indien hij over eigen inkomsten beschikt” en van het woord „gebrekkelig”. Het comité kwam tot de conclusie, dat de betrokken bepaling niet van toepassing is op het geval van een weduwnaar van een ambtenaar, die op de leeftijd van 66 jaar, bij het overlijden van zijn echtgenote, aan een kwaal lijdt en slechts over bescheiden inkomsten beschikt, omdat het woord „gebrekkelig” in de zin van dit artikel doelt op gebreken die iemand beletten een winstgevende bezigheid uit te oefenen, en niet op ouderdomskwalen, en omdat betrokkene op 66 jaar niet meer beschikbaar is op de arbeidsmarkt.

De Commissie begrijpt overigens niet, waarom verzoeker zijn pensioenaanvraag van 16 juli 1980 wenst gekwalificeerd te zien als een verzoek in de zin van artikel 25, eerste alinea, van het Statuut. Zelfs

indien deze kwalificatie juist was, zou dit volgens haar niets veranderen met betrekking tot de ontvankelijkheid: een dergelijke kwalificatie zou immers de procedureregels onverlet laten en niet wegnemen, dat verzoeker vóór 17 februari 1981 een klacht had moeten indienen bij het tot aanstelling bevoegde gezag. Bijgevolg houdt de Commissie staande dat het beroep van Beydoun niet ontvankelijk is.

B — Ten gronde

1. Door beide verzoekers aangevoerde middelen

Het *eerste middel van verzoekers* is ontleend aan de artikelen 119 EEG-Verdrag en 79 Ambtenarenstatuut, alsmede aan het beginsel van gelijke behandeling. Volgens verzoekers moet artikel 79 van het Statuut, volgens hetwelk de weduwe van een ambtenaar of van een gewezen ambtenaar onder de in hoofdstuk 4 van bijlage VIII bij het Statuut vermelde voorwaarden recht heeft op een overlevingspensioen, worden uitgelegd in overeenstemming met de beginselen van artikel 119 EEG-Verdrag, zoals bevestigd in 's Hofs rechtspraak, en met het algemene beginsel van non-discriminatie. Op grond van deze beginselen moeten allen op wie het Statuut van toepassing is, ambtenaar of niet, gelijk worden behandeld, zodra zij zich in dezelfde situatie bevinden; het verschil in geslacht mag niet tot een verschil in behandeling leiden.

Het staat aan de Commissie, erop toe te zien dat de gemeenschapsbepalingen overeenkomstig voornoemde beginselen worden toegepast. A fortiori heeft zij in casu zelf de betrokken bepalingen in overeenstemming met die beginselen toe te passen, zo nodig door een extensieve of analogische uitlegging. Leent artikel 79 van het Statuut zich niet tot exten-

sieve of analogische uitlegging, dan is de daarin vermelde beperking ongeldig en als zodanig niet aan verzoekers tegen te werpen.

Een toepassing van artikel 79 die het recht op overlevingspensioen beperkt tot weduwen, leidt bovendien tot discriminatie van de vrouwelijke ambtenaren. Deze hebben immers in verhouding tot de verzekerde uitkeringen een veel hogere bijdragenlast te dragen dan hun mannelijke collega's. Deze inning van gelijke bijdragen voor ongelijke prestaties is discriminerend, of de pensioenregeling nu een bijdragenstelsel is, dan wel volgens het beginsel van de kapitalisatie werkt.

Tenslotte wijzen verzoekers erop, dat het overlevingspensioen geen uitkering is om een inkomen te verzekeren aan personen die geen andere bron van inkomsten hebben, maar berust op een recht dat aan de overlevenden toekomt op grond van de beroepswerkzaamheden van de ambtenaar in dienst van de Gemeenschappen. Dat dit pensioen als een vorm van bijstand zou zijn bedoeld, staat niet in de considerans van het Statuut, en wordt hierdoor tegengesproken, dat voor de toekenning ervan geen rekening wordt gehouden met de economische, sociale of beroepssituatie.

De *Commissie* merkt in haar verweerschrift op, dat verzoekers' bewering onjuist is, dat artikel 119 EEG-Verdrag, waarin het beginsel van gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers ligt vervat, ook van toepassing is op de overlevingspensioenen van de rechtverkkrijgenden van overleden ambtenaren.

Op dit punt verwijst zij naar de arresten van 15 juni 1978 en 25 mei 1971 (De-

frenne, zaken 149/77, Jurispr. 1978, blz. 1365, en 80/70, Jurispr. 1971, blz. 445) en beklemtoont, dat de sociale zekerheid een van de gebieden is die zijn opgesomd in artikel 118 EEG-Verdrag. Op deze gebieden en met name ten aanzien van de stelsels van rust- en overlevingspensioenen moet de opheffing van de discriminaties op grond van het geslacht van de werknemers als een te bereiken doel worden beschouwd. Voorts heeft ook de richtlijn van de Raad van 19 december 1978, betreffende de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid, geen betrekking op de uitkeringen aan overlevenden.

Volgens de Commissie beroepen verzoekers zich ten onrechte op het arrest van het Hof van 9 februari 1982 (zaak 12/81, Garland, Jurispr. 1982, blz. 359), omdat blijkens de conclusie van de advocaat-generaal in die zaak de in dat arrest gekozen oplossing niets nieuws brengt ten opzichte van 's Hof's vroegere rechtspraak op dit gebied. Bedoeld arrest is met name op geen enkel punt in tegenpraak met het arrest-Defrenne van 25 mei 1971, volgens hetwelk rustpensioenen niet vallen onder het begrip beloning, zoals omschreven in artikel 119 EEG-Verdrag.

In casu zijn de door de Europese Gemeenschappen aan haar ambtenaren en hun rechtverkkrijgenden uitbetaalde pensioenen bovendien gebaseerd op het Statuut. Zij worden uitbetaald op grond van het enkele feit dat de ambtenaren aan de statutaire voorwaarden voor toekenning van de uitkering voldoen. Onder die omstandigheden kan het gebrek aan evenredigheid tussen pensioenen en bijdragen niet als discriminerend worden aangemerkt. Op dit punt verwijst de Commis-

sie naar de conclusie van de advocaat-generaal in de zaken Grogan, De Pascale en Curtis (zaken 127, 164 en 167/80, Jurispr. 1982, blz. 886).

Tenslotte beantwoordt de statutaire regeling betreffende overlevingspensioenen ook in zeer ruime mate aan overwegingen van sociale aard, in zoverre zij ertoe strekt een behoorlijke „overleving” te verzekeren aan de echtgenoot van de overleden ambtenaar, die, in het geval van een weduwe, wordt vermoed daartoe niet over voldoende inkomsten te beschikken, of, in het geval van een weduwnaar, het bewijs heeft geleverd niet over zulke inkomsten te beschikken.

Verzoekers voeren in repliek aan, dat de Commissie er ten onrechte van uitgaat, dat zij artikel 119 op hun eigen geval wensen toegepast te zien; zij wijzen erop, dat in het verzoekschrift de woorden „in overeenstemming met de beginselen van artikel 119 EEG-Verdrag . . .” worden gebruikt. Deze beginselen strekken ertoe, de gelijke behandeling van mannen en vrouwen te verzekeren, en dit is alles wat in het verzoekschrift wordt gevraagd. Het is niet uitgesloten, dat de beginselen die daarin ten aanzien van de met name genoemde bestanddelen van de beloning en ten aanzien van andere, daarmee gemakkelijk gelijk te stellen bestanddelen zijn neergelegd, een vastere vorm gaan aannemen. Zij kunnen dus voor het Hof een geschikt uitgangspunt zijn om de gelijkheid van de mannelijke en vrouwelijke ambtenaren van de Europese Economische Gemeenschap op het gebied van de pensioenrechten te regelen. Daarmee zou tevens een passende bijdrage tot het Europese ambtenarenrecht worden geleverd.

In dupliek verleent de *Commissie* verzoekers akte, dat zij zich tot staving van hun aanspraken niet op artikel 119 beroepen,

en stelt vast dat zij haar betoog, dat dit artikel niet van toepassing is, niet hebben betwist.

Het *tweede middel* van verzoekers is ontleend aan een uitlegging op grond van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen. In dit verband heeft de Commissie zich niet gehouden aan de richtsnoeren die het Hof ten behoeve van de instellingen heeft vastgesteld op het gebied van de uitlegging van statutaire teksten, wanneer deze dienen te worden aangepast aan feitelijke of rechtssituaties of aan economische situaties die op het eerste gezicht niet passen in het kader van de door de wetgever weloverwogen en gewilde doelstellingen. Op dit punt verwijzen verzoekers naar het arrest van 31 mei 1979 (zaak 156/78, Newth, Jurispr. 1979, blz. 1941), waarin het Hof heeft verklaard dat een artikel in die zin moet worden uitgelegd, dat wanneer toepassing daarvan — zoals in casu — tot schending van een hogere rechtsregel kan leiden, de Commissie om dat gevolg te vermijden dat artikel buiten beschouwing moet laten.

Met name gelet op het voorstel van de Commissie van 13 juni 1974 (PB C 88 van 1974, blz. 25), dat uitdrukkelijk strekt tot invoering van het recht op weduwnaarspensioen in het Statuut, moet op grond van vorenbedoelde richtsnoeren gunstig worden beschikt op verzoekers' beroep. Deze omstandigheid rechtvaardigt het verzoek om toekenning van rente op de voet van 9 % 's jaars vanaf 1 mei 1981, datum waarop de pensioenrechten van Razzouk en diens zoon Michel zijn ontstaan, en vanaf 1 oktober 1980 in het geval van Beydoun.

Verzoekers beroepen zich vervolgens op voornoemd arrest-Garland (r.o. 11), betreffende de gelijke beloning voor mannen en vrouwen, dat volgens hen vorenstaand betoog bevestigt.

Tenslotte voeren zij aan, dat het Hof in dat arrest onder verwijzing naar dat van 31 maart 1981 (zaak 96/80, Jenkins, Jurispr. 1981, blz. 911, r.o. 17) heeft verklaard, dat artikel 119 rechtstreeks van toepassing is op alle vormen van discriminatie die alleen al met behulp van de criteria „gelijke arbeid” en „gelijke beloning” kunnen worden vastgesteld. *Mutatis mutandis* volstaan deze overwegingen om verzoekers recht op pensioen toe te kennen.

De *Commissie* meent in haar verweerschrift, dat de toepasselijkheid van het algemene beginsel van gelijkheid van mannen en vrouwen beslist een netelig vraagstuk is. Ter rechtvaardiging van de bestaande statutaire bepalingen terzake kan worden gewezen op het objectieve verschil tussen de feitelijke situatie van de weduwnaar respectievelijk weduwe van een ambtenaar. Ook thans nog is de belangrijkste bron van het gezinsinkomen de arbeid van de man, zodat bij diens overlijden zijn weduwe zich in een moeilijke financiële situatie zou kunnen bevinden.

Tegen dit argument kan worden ingebracht, dat sinds de herziening van het Statuut in 1972 de weduwe van een ambtenaar haar overlevingspensioen kan cumuleren met een salaris ten laste van de Europese instellingen. Het overlevingspensioen heeft dus een hybridisch karakter: het is niet langer alleen een onderhoudsuitkering (en dus eindigend bij hertrouwen), maar ook een geldelijk voordeel, verbonden aan het openbare ambt van de vooroverleden echtgenoot en onafhankelijk van de inkomsten van de overlevende. De huidige statutaire regeling is in se tegenstrijdig.

Voorts is ten aanzien van de traditionele opvatting van het gezin en van de plaats van de vrouw daarin en in de samenleving een evolutie aan de gang, zodat elke wettelijke discriminatie op grond van het geslacht als ongerechtvaardigd wordt beschouwd, hetgeen in casu betekent dat de regeling betreffende overlevingspensioenen discriminerend is, omdat zij weduwnaars en weduwen van ambtenaren van de Europese Gemeenschappen niet dezelfde voordelen verzekert.

In deze optiek van volledige sociale gelijkheid heeft de Commissie op 13 juni 1974 de Raad voorgesteld, in titel V van het Statuut na artikel 79 een nieuw artikel 79bis in te voegen, luidende als volgt: „De bepalingen van artikel 79 zijn *mutatis mutandis* van toepassing op de weduwnaar van een ambtenaar of van een gewezen ambtenaar”. Het Europees Parlement heeft over dit voorstel een gunstig advies uitgebracht (PB C 140 van 1974, blz. 20). Vervolgens heeft het Parlement zijn advies van 13 november 1974 bevestigd in twee resoluties (zie de resolutie van 18 januari 1980 over het voorstel voor een verordening betreffende de pensioenregeling en sociale zekerheid voor tijdelijke functionarissen, PB C 34 van 1980, blz. 56, en die van 10 april 1981 over bijzondere tijdelijke maatregelen ingevolge de toetreding van Griekenland, PB C 101 van 1981, blz. 103). Tenslotte heeft het Parlement bij de goedkeuring van de begroting voor 1982 op 17 december 1981 in tweede lezing amendement nr. 177 aangenomen, dat het mogelijk moest maken, het voor de uitkering van overlevingspensioenen aan weduwen bestemde krediet ook voor uitkeringen aan weduwnaars aan te wenden.

De Raad neemt ten aanzien van het voorstel van de Commissie een genuan-

ceerder standpunt in. Hij verklaart weliswaar dat hem veel gelegen is aan de eerbiediging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van het Ambtenarenstatuut, maar meent dat de inachtneming van dit beginsel met betrekking tot de overlevingspensioenen ingewikkelde problemen doet rijzen en het in de huidige sociale context twijfelachtig is, of de bepalingen die voor weduwen gelden, zonder meer tot weduwnaars kunnen worden uitgebreid.

Het algemene beginsel van non-discriminatie tussen mannen en vrouwen heeft zich in het sociale recht van de Lid-Staten ontwikkeld onder impuls van het gemeenschapsrecht. In het huidige ontwikkelingsstadium evenwel levert een discriminatie op grond van het geslacht in de bepalingen van de Lid-Staten betreffende de uitkeringen aan nagelaten betrekkingen geen schending van artikel 119 op en is zij blijkens voornoemd arrest-Defrenne (zaak 149/77) niet in strijd met het gemeenschapsrecht.

De Commissie vraagt zich evenwel af, of de omstandigheid dat de nog steeds in het interne recht van de Lid-Staten bestaande discriminaties naar geslacht op het gebied van de overlevingspensioenen momenteel niet strijdig met het gemeenschapsrecht kunnen worden geacht, impliceert dat diezelfde discriminaties in het Statuut en in de Regeling andere personeelsleden, niet kunnen worden beschouwd als strijdig niet met de sociale bepalingen van het Verdrag, maar met de eerbiediging van de fundamentele rechten, waarvan het Hof reeds herhaaldelijk heeft verklaard dat zij behoren tot de algemene beginselen van gemeenschapsrecht waarvan het de naleving dient te verzekeren. Op dit punt verwijst de Commissie tot staving van haar ziens-

wijze naar de arresten van 7 juni 1972 (zaak 20/71, Sabbatini-Bertoni, Jurispr. 1972, blz. 345) en 20 februari 1975 (zaak 21/74, Airola, Jurispr. 1975, blz. 221).

Omgekeerd vraagt zij zich af, of deze discriminaties niet geleidelijk, en volgens hetzelfde tijdschema, moeten worden opgeheven krachtens de richtlijnen die op de in artikel 118 EEG-Verdrag opgesomde gebieden zijn vastgesteld. Er is alle reden tot twijfel.

In de huidige situatie, en zonder daarom te negeren dat, blijkens voornoemde arresten Airola en Newth en het arrest van 20 februari 1975 (zaak 37/74, Van de Broeck, Jurispr. 1975, blz. 235), volgens het Hof het Statuut in overeenstemming met hogere rechtsregels moet worden uitgelegd, voelt de Commissie zich genoopt, de teksten naar de letter toe te passen. Een dergelijke houding is te meer gerechtvaardigd, omdat de teksten zo duidelijk zijn dat zij geen uitlegging behoeven, en ook geen aanleiding hebben gegeven tot onwettigverklaring in rechte.

Voor het geval dat het Hof van oordeel mocht zijn dat een rechtsgrondslag ontbreekt, verzoekt de Commissie het ten slotte, de bevoegde instellingen uit te nodigen, binnen de door het Hof vast te stellen termijn de maatregelen te treffen die zij noodzakelijk achten om elke discriminatie op grond van het geslacht uit de statutaire regeling betreffende de overlevingspensioenen voor de ambtenaren en andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen weg te werken.

Verzoekers geven in repliek een overzicht van de evolutie van het recht in de Lid-Staten en elders. Zo bestaan er in België sinds 1976 bepalingen die de gelijkheid

van mannen en vrouwen verwezenlijken voor de leden van de Senaat. In *Italië* heeft de Corte costituzionale bij arrest van 25 januari 1980 een bepaling volgens welke de weduwnaar van een ambtenaar slechts onder bijzondere, op die van artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut gelijkende voorwaarden recht had op pensioen, ongrondwettig verklaard. In *Ierland* heeft de Labour Court op 7 mei 1979 een beslissing gegeven volgens welke mannelijke en vrouwelijke senatoren op voet van gelijkheid recht hebben op overlevingspensioen. Onder het pensioenstelsel van de *Verenigde Naties* worden sinds 1975 mannen en vrouwen volledig gelijk behandeld. In de *Verenigde Staten* heeft de Supreme Court op 29 april 1980 een bepaling gelijkend op artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut, ongrondwettig verklaard.

De *Commissie* antwoordt in dupliek, dat in *België* de gelijkheid waarop verzoekers zich beroepen niet berust op een wet of koninklijk besluit, maar op een reglement van de pensioenkas voor senatoren. In *Italië* is de gelijkheid inzake overlevingsuitkeringen geregeld bij wet nr. 908 van 9 december 1977. Met betrekking tot *Ierland* wijst de *Commissie* erop, dat het Department of the public services heeft besloten, de bestaande regeling betreffende overlevingspensioenen voor weduwen van ambtenaren en weduwen van ambtenaars uit te breiden tot weduwnaars van ambtenaren.

Voorts heeft de *Commissie* als bijlage bij haar memorie van dupliek een tabel overgelegd die een beknopt overzicht geeft van de situatie in de Lid-Statens op 1 september 1982. Daaruit blijkt, dat in vier Lid-Statens de volledige gelijkheid van weduwnaars en weduwen van ambtenaren een feit is. In twee Lid-Statens bestaat thans geen recht op overlevingspensioen voor de weduwnaar van een ambtenaar. In twee andere Lid-Statens hebben weduwnaars recht op overle-

vingspensioen, zij het onder bepaalde restrictieve voorwaarden, met name ten aanzien van de behoefte van de rechthebbende. In één Lid-Staat bestaat geen publiekrechtelijke regeling betreffende overlevingspensioenen voor rechtverkrigenden van ambtenaren. In nog een andere Lid-Staat tenslotte krijgt de weduwnaar van een ambtenaar een overlevingspensioen op grond van het gemeene recht; het genot van dit pensioen wordt evenwel geschorst zolang er een wees is die recht heeft op pensioen, en het gaat eerst in op de normale pensioengerechtigde leeftijd (60 jaar), behalve bij arbeidsongeschiktheid van de betrokkene.

Voor het overige herhaalt de *Commissie* slechts, dat het probleem haars inziens door de wetgever moet worden geregeld; haar grootste bezwaar geldt de tegenstrijdigheid die zou ontstaan indien in de instellingen onmiddellijk eenvormige pensioenregelingen voor weduwen en weduwnaars zouden worden toegepast, terwijl momenteel de afwezigheid van dergelijke eenvormige regelingen in de Lid-Statens niet strijdig met het gemeenschapsrecht kan worden geacht.

2. Alleen door Beydoun aangevoerd middel

Beydoun ontleent een middel aan onjuiste uitlegging van artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut. In dit verband voert deze *verzoeker* aan, dat de voorwaarde dat de aanvrager niet over eigen inkomsten beschikt, in die zin moet worden uitgelegd dat daarmee passende eigen inkomsten zijn bedoeld, hetgeen klaarblijkelijk niet kan worden gezegd van de bedragen die hem worden uitbetaald, te weten een Belgisch pensioen en een Duits weduwnaarspensioen die thans respectievelijk BFR 9 187 en DM 299,80 bedragen. Op

dit punt moet artikel 23 worden uitgelegd in overeenstemming met de regels betreffende eigen inkomsten, die gelden op andere gebieden, met name voor gezinstoelagen. Met betrekking tot de tweede voorwaarde, dat de aanvrager gebrekkig of ernstig ziek moet zijn, heeft de Commissie een beoordelingsfout gemaakt en bestaat er geen rechtsgrondslag voor haar stelling dat met verzoekers ernstige ziekte, die door de Commissie zelf als zodanig is erkend, geen rekening moet worden gehouden, omdat verzoeker op 1 augustus 1979, dus vóór het overlijden van zijn echtgenote, was gepensioneerd.

De *Commissie* verwerpt verzoekers middel betreffende zijn eigen inkomsten, die volgens haar ongeveer BFR 15 000 per maand bedragen. Voorts levert verzoeker niet het bewijs, dat hij „op het tijdstip van overlijden van zijn echtgenote” aan een ernstige ziekte leed, waardoor het hem voorgoed onmogelijk was een winstgevende bezigheid uit te oefenen. Beydoun werd op pensioen gesteld vóór het overlijden van zijn echtgenote, alleen op grond van zijn leeftijd (hij was 65 geworden), en niet wegens zijn ziekte (periartritis van het schoudergewricht), waaraan hij — aldus de *Commissie* — reeds verschillende jaren leed, zonder dat zulks hem belette om tot zijn pensionering te blijven werken.

3. Het verzoek om verdragingsrente

In haar verweerschrift verwerpt de *Commissie* de vordering tot toekenning van rente op de voet van 9 % 's jaars, stellende dat een dergelijke verdragingsrente een vorm van schadevergoeding is die slechts kan worden toegekend in geval van onrechtmatige vertragung in de betaling van onbetwistbaar verschuldigde bedragen. Bovendien staat de goede trouw van de *Commissie* ten aanzien van een

zodanig netelige vraag als in de onderhavige beroepen is opgeworpen, eraan in de weg dat zij tot schadevergoeding zou worden veroordeeld (zie voornoemd arrest-Airola).

Met betrekking tot de door verzoekers gevorderde rente stelt de *Commissie* onder verwijzing naar de conclusies van de advocaat-generaal in de zaak Garganese (zaak 185/80, Jurispr. 1981, blz. 1797, 1803 en 1804), dat, behoudens in uitzonderingsgevallen, verdragingsrente in beginsel slechts kan worden toegekend vanaf de dag van indiening van de klacht in de zin van artikel 90, lid 2, van het Statuut, wanneer de niet-uitbetaling van een verschuldigd bedrag berust op een eenvoudige dwaling bij de toepassing van het Statuut. In casu zou in het voor de *Commissie* slechtste geval eerst verdragingsrente kunnen zijn verschuldigd per 1 oktober 1980 aan Beydoun en per 24 juli 1981 aan Razzouk.

In dupliek wijst de *Commissie* erop, dat verzoekers op haar vraag om de geëiste rentevoet te motiveren, geen enkel argument hebben aangevoerd voor de vaststelling ervan op 9 %, en zich overigens in repliek ertoe hebben beperkt, het Hof te verzoeken om vaststelling van een rentevoet die uit economisch oogpunt passend kan worden geacht voor de betrokken tijdvakken.

4. Verzoekers' subsidiaire vordering tot uitbetaling van de tegenwaarde van de pensioenbijdragen die hun vooroverleden echtgenoten op grond van artikel 83 van het Statuut tijdens hun dienst bij de Europese instellingen hebben betaald

In haar verweerschrift betwist de *Commissie* in de eerste plaats de ontvankelijk-

heid van deze vordering. Zij voert hierbij aan, dat de bijdragen zaak van de ambtenaren zijn, en niet van hun rechtverkrijgenden; bijgevolg ziet zij niet in, op welke grond deze laatsten terugbetaling zouden kunnen eisen van bijdragen die zij niet zelf hebben betaald.

Subsidiair concludeert de Commissie tot ongegrondverklaring van deze vordering.

De door de Gemeenschappen uitbetaalde pensioenen berusten niet op een bijdragenstelsel, maar op het Statuut, zodat de afwezigheid van evenredigheid tussen pensioenen en bijdragen niet als discriminatie kan worden aangemerkt (zie voornoemde conclusie van de advocaat-generaal in de zaken Grogan e.a.). Hieruit volgt onder meer dat, wanneer niet aan de door het Statuut voorziene voorwaarden is voldaan, de bijdragen vergeefs zijn betaald en door de ambtenaar noch door zijn rechtverkrijgenden kunnen worden teruggevorderd. Overigens zijn in casu de bijdragen niet vergeefs betaald, aangezien de zoon van Razzouk een wezenpensioen geniet, dat overigens aanzienlijk zou worden verminderd indien aan Razzouk een overlevingspensioen mocht worden toegekend, aangezien in dat geval niet de eerste, maar de derde alinea van artikel 80 Ambtenarenstatuut van toepassing zou zijn.

In repliek betwisten *verzoekers* de zienswijze van de Commissie op dit punt. Zij wijzen er met name op, dat de pensioenbijdragen deel uitmaken van de beloning van de ambtenaar en aan de rechtverkrijgenden moeten en kunnen worden terugbetaald, wanneer zij niet tot uitbetaling van een pensioen leiden.

De *Commissie* antwoordt in dupliek, dat de ambtenaren met hun bijdragen deelnemen aan de algemene financiering van de gemeenschappelijke pensioenregeling.

De bijdragen van elke ambtenaar worden niet op een individuele rekening gestort. De deelneming van een ambtenaar aan de financiering van de algemene pensioenregeling verleent hem niet automatisch recht op pensioen, laat staan op een pensioen dat tenminste gelijk is aan de som van zijn bijdragen.

Tenslotte wijst de Commissie erop, dat onder een op sociale solidariteit gebaseerd stelsel niet noodzakelijk een verband bestaat tussen de betaalde bijdragen en de verkregen voordelen. Zij voegt eraan toe, dat volgens artikel 38 van bijlage VIII bij het Statuut op regelmatige wijze betaalde bijdragen niet kunnen worden teruggevorderd.

IV — Mondelinge behandeling

Ter terechtzitting van 10 januari 1984 zijn mondelinge opmerkingen gemaakt door Razzouk en Beydoun, verzoekers, vertegenwoordigd door D. Rogalla, advocaat te Münster en Steinfurt, en door de Commissie, vertegenwoordigd door R. Andersen, bijgestaan door A. Pincherle.

Ter terechtzetting heeft de gemachtigde van de Commissie verklaard, dat tegenwoordig ieder jaar ongeveer tien vrouwelijke ambtenaren overlijden die een echtgenoot nalaten. In totaal zijn er waarschijnlijk een vijftigtal weduwnaars van ambtenaren.

De advocaat-generaal heeft ter terechtzitting van 14 februari 1984 conclusie genomen.

In rechte

- 1 Bij op 22 februari respectievelijk 2 april 1982 ter griffie van het Hof neergelegd verzoekschrift hebben Razzouk en Beydoun, beiden weduwnaar van een ambtenaar van de Commissie van de Europese Gemeenschappen, beroep ingesteld strekkende, enerzijds, tot nietigverklaring van de besluiten van 25 november 1981 en 9 maart 1982, waarbij de Commissie hun klachten tegen de besluiten waarbij hun het recht op overlevingspensioen was ontzegd, heeft afgewezen en, anderzijds, veroordeling van de Commissie om hun een weduwnaarspensioen toe te kennen of, subsidiair, hun de tegenvaarde van de door hun respectieve echtgenoten betaalde pensioenbijdragen uit te betalen.

- 2 Blijkens het dossier diende Razzouk op 3 april 1981 bij de voorzitter van de Commissie een aanvraag in om ingevolge het overlijden van zijn echtgenote in het genot te worden gesteld van het overlevingspensioen dat artikel 79 Ambtenarenstatuut aan de weduwen van ambtenaren toekent. Bij brief van 3 juli 1981 antwoordde het hoofd van de afdeling Administratieve en financiële rechten verzoeker, dat in de huidige stand van de statutaire pensioenregeling de administratie had gemeend geen gunstig gevolg te kunnen geven aan zijn aanvraag. Op 24 juli 1981 diende verzoeker krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut een klacht in bij de Commissie. Deze klacht werd afgewezen bij brief van 25 november 1981, waarin de Commissie verklaarde, dat de statutaire bepalingen de weduwnaar slechts een recht op pensioen toekennen binnen de grenzen en onder de voorwaarden, vermeld in artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut. Aan deze voorwaarden was in verzoekers geval niet voldaan. De Commissie voegde eraan toe dat, ofschoon zij in 1974 bij de Raad een voorstel had ingediend om het Statuut in dier voege te wijzigen dat weduwnaars en weduwen van ambtenaren gelijke rechten zouden genieten, zij slechts de geldende statutaire bepalingen kon toepassen.

- 3 Beydoun diende op 16 juli 1980 bij de Commissie een aanvraag in om een overlevingspensioen krachtens artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut; hij wees met name op zijn beperkte eigen inkomsten en op zijn gezondheidsproblemen die het hem onmogelijk maakten een winstgevende bezigheid uit te oefenen. Bij brief van 12 augustus 1981 liet de adjunct-chef van de bevoegde afdeling verzoeker weten, dat voornoemd artikel 23 op zijn geval niet van toepassing was. Op 9 september 1981 diende verzoeker krachtens artikel 90,

lid 2, van het Statuut een klacht in bij de Commissie. Deze klacht werd afgewezen bij brief van 9 maart 1982, die de redenen uiteenzette waarom verzoeker niet aan de voorwaarden van artikel 23 voldeed, en voor het overige identiek was met die welke op 25 november 1981 aan Razzouk was toegezonden.

- 4 Elk van beide verzoekers concludeert tot nietigverklaring van het besluit waarbij zijn klacht is afgewezen. Voorts vragen zij het Hof de Commissie te gelasten, hun een weduwnaarspensioen toe te kennen onder dezelfde voorwaarden als voor weduwen gelden, en hun daarbij vertragingsrente te betalen. Subsidiair verzoeken zij om uitbetaling van de tegenwaarde van de pensioenbijdragen die hun echtgenoten overeenkomstig artikel 83 van het Statuut tijdens hun dienst bij de Europese instellingen hebben betaald. Razzouk wenst bovendien een wezenpensioen voor zijn zoon, geboren uit zijn huwelijk met de vooroverleden ambtenaar, terwijl Beydoun subsidiair aanspraak maakt op een pensioenrecht krachtens artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut.

De ontvankelijkheid

Het beroep van Razzouk

- 5 Wat de vordering tot toekenning van wezenpensioen betreft, heeft de Commissie een afschrift overgelegd van een besluit waarbij een dergelijk pensioen is toegekend met ingang van de door verzoeker in zijn conclusie vermelde datum. Bijgevolg is deze vordering zonder voorwerp en behoeft op dit punt van het beroep geen uitspraak te worden gedaan.
- 6 Wat de vordering tot nietigverklaring betreft, wijst de Commissie erop, dat deze uitsluitend is gericht tegen het besluit van de Commissie van 25 november 1981 tot afwijzing van de klacht die verzoeker krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut heeft ingediend tegen het besluit van 3 juli 1981. Volgens de Commissie had de vordering moeten zijn gericht tegen dit laatste besluit, dat de bezwarende handeling is, terwijl het besluit van 25 november 1981 louter confirmatoir is.
- 7 Ofschoon de afwijzing van de klacht als louter confirmatoire handeling op zichzelf niet kan worden bestreden, valt niet te ontkennen dat het beroep, dat binnen de door de artikelen 90 en 91 van het Statuut voorziene termijn is

ingesteld, duidelijk strekt tot nietigverklaring van de weigering een pensioen op grond van artikel 79 Ambtenarenstatuut toe te kennen. Bijgevolg bestaat er geen twijfel omtrent het eigenlijke voorwerp van het geding, zodat in dit opzicht het beroep stellig ontvankelijk is.

- 8 Tenslotte trekt de Commissie de ontvankelijkheid in twijfel van de subsidiaire vordering tot terugbetaling van de door verzoekers echtgenote tijdens haar loopbaan betaalde pensioenbijdragen. Volgens de Commissie gaat het hier om een nieuwe vordering, ten aanzien waarvan geen klacht is ingediend.
- 9 Op dit punt zij erop gewezen dat, gelijk het Hof reeds in zijn arrest van 1 juli 1976 (zaak 58/75, *Sergy*, *Jurispr.* 1976, blz. 1139) heeft verklaard, de administratieve klacht weliswaar een *conditio sine qua non* is voor de instelling van een beroep tegen een handeling waardoor iemand die onder toepassing van het Statuut valt, wordt bezwaard, doch er niet toe strekt de omvang van een eventueel beroep in rechte nauwkeurig en definitief af te bakenen, zolang de grond of het voorwerp van de klacht in dat stadium maar geen wijziging ondergaat. Aangezien voor vrouwelijke ambtenaren de pensioenbijdragen op hetzelfde percentage van het basissalaris zijn vastgesteld als voor mannelijke ambtenaren, is een vordering tot terugbetaling van een gedeelte van die bijdragen slechts het logische uitvloeisel van de weigering van de Commissie om een weduwnaarspensioen toe te kennen onder dezelfde voorwaarden als een weduwenpensioen. Deze vordering is derhalve ontvankelijk voor zover zij samenhangt met de hoofdvordering.

Het beroep van Beydoun

- 10 In de eerste plaats voert de Commissie tegen het beroep van Beydoun ten exceptieve aan dat de klacht te laat is ingediend, met miskennis van de bij de artikelen 90 en 91 van het Statuut vastgestelde termijnen. Aangezien de aanvraag is ingediend op 16 juli 1980, zou zij moeten worden geacht stilzwijgend te zijn afgewezen op 16 november 1980, bij gebreke van een uitdrukkelijk besluit vóór die datum. Beydoun zou zijn klacht dus hebben moeten indienen binnen drie maanden na die datum, dat wil zeggen vóór 17 februari 1981. Zij zou echter eerst zijn ingediend op 9 september 1981, nadat zijn aanvraag uitdrukkelijk was afgewezen.
- 11 Verzoeker voert aan, dat artikel 90 van het Statuut in casu niet toepasselijk is en de termijn voor indiening van de klacht is ingegaan met het uitdrukkelijke besluit van 12 augustus 1981. Hij wijst met name op de eerste zin van dit

besluit, waarin sprake is van briefwisseling en herhaalde gesprekken met de diensten van de Commissie. Onder die omstandigheden zou geen stilzwijgende afwijzing kunnen worden vermoed.

- 12 Volgens artikel 91, lid 2, van het Statuut is een beroep slechts ontvankelijk, indien de betrokkene zich van tevoren tot het tot aanstelling bevoegde gezag heeft gewend met een klacht in de zin van artikel 90, lid 2, en binnen de aldaar gestelde termijn. Artikel 90, lid 1, bepaalt dat, indien bij het verstrijken van een termijn van vier maanden een antwoord op het verzoek is uitgebleven, dit geldt als een stilzwijgend besluit tot afwijzing, dat volgens lid 2 van dit artikel een termijn van drie maanden doet ingaan voor het indienen van een klacht. Deze termijn wordt niet verlengd door het enkele feit dat na het verzoek gesprekken zijn gevoerd of brieven gewisseld, waarin geen antwoord is gegeven op het verzoek, tenzij zou vaststaan, dat de niet-inachtname van de termijnen aan de Commissie is toe te rekenen, hetgeen in casu niet het geval is. De termijn voor het indienen van de klacht begint ook niet opnieuw te lopen, doordat later een uitdrukkelijk besluit wordt genomen waarbij het verzoek zonder meer wordt afgewezen.
- 13 De artikelen 90 en 91 van het Statuut regelen op algemene wijze de administratieve procedure die voorafgaat aan elk beroep bij het Hof tegen een besluit van het tot aanstelling bevoegde gezag, en zijn dus ook in casu toepasselijk. Gelijk het Hof reeds herhaaldelijk, onder meer in zijn arrest van 19 februari 1981 (gevoegde zaken 122 en 123/79, Schiavo, Jurispr. 1981, blz. 473), heeft verklaard, zijn de bij deze artikelen vastgestelde termijnen van openbare orde en kunnen zij niet naar believen van partijen of de rechter worden ingeroepen.
- 14 Mitsdien is het beroep van Beydoun niet ontvankelijk en behoeft alleen dat van Razzouk ten gronde te worden onderzocht.

Ten gronde

- 15 Volgens artikel 79 van het Statuut heeft de weduwe van een ambtenaar of gewezen ambtenaar in de regel recht op een overlevingspensioen ten bedrage van 60 % van het ouderdomspensioen of het invaliditeitspensioen dat haar echtgenoot genoot of zou hebben genoten indien hij, ongeacht zijn diensttijd, op het tijdstip van zijn overlijden daarop aanspraak had kunnen maken. Dit recht is onafhankelijk van de eigen inkomsten van de weduwe en het

overlevingspensioen kan zelfs worden gecumuleerd met haar eventuele salaris als ambtenaar van de Gemeenschappen. Volgens artikel 23 van bijlage VIII bij het Statuut kan de echtgenoot van een overleden vrouwelijke ambtenaar daarentegen slechts aanspraak maken op een overlevingspensioen, indien hij niet over eigen inkomsten beschikt en gebrekkig is of aan een ernstige ziekte lijdt, waardoor het hem voorgoed onmogelijk is een winstgevende bezigheid uit te oefenen. Bovendien is dit overlevingspensioen niet vastgesteld op 60 %, zoals het weduwnpensioen, maar op 50 %. Tenslotte eindigen beide overlevingspensioenen weliswaar wanneer de overlevende echtgenoot hertrouwt, maar kan aan de weduwe die hertrouwt een bedrag ineens van tweemaal haar jaarlijkse overlevingspensioen worden uitbetaald. De bepalingen van het Statuut voorzien dus in twee fundamenteel verschillende regelingen betreffende overlevingspensioenen, naar gelang van het geslacht van de overleden ambtenaar.

- 16 Bijgevolg stelt verzoeker terecht, dat deze bepalingen in strijd zijn met het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen, dat volgens 's Hofs arrest van 15 juni 1978 (zaak 149/77, Defrenne, Jurispr. 1978, blz. 1365) deel uitmaakt van de fundamentele rechten waarvan het de eerbiediging heeft te verzekeren.
- 17 In voornoemd arrest en in de arresten van 7 juni 1972 (zaak 20/71, Sabbatini-Bertoni, Jurispr. 1972, blz. 345) en 20 februari 1975 (zaak 21/74, Airola, Jurispr. 1975, blz. 221) heeft het Hof erkend, dat de gelijkheid moet worden verzekerd van de mannelijke en vrouwelijke werknemers die door de Gemeenschap zelf zijn tewerkgesteld in het kader van het Ambtenarenstatuut. Bijgevolg zijn in de betrekkingen tussen de gemeenschapsinstellingen enerzijds en haar personeelsleden en hun rechtverkrigenden anderzijds de vereisten die ingevolge dit beginsel hebben te gelden, zeker niet beperkt tot die welke voortvloeien uit artikel 119 EEG-Verdrag of de daartoe betrekkelijke gemeenschapsrichtlijnen.
- 18 Mitsdien moet het besluit van de Commissie van 3 juli 1981 nietig worden verklaard, op grond dat het berust op statutaire bepalingen die strijdig met een fundamenteel recht en derhalve niet toepasselijk zijn, in zoverre zij de overlevende echtgenoten van ambtenaren ongelijk behandelen naar geslacht.
- 19 Ingevolge deze nietigverklaring staat het aan de communautaire wetgever, de nodige consequenties uit het onderhavige arrest te trekken door passende

maatregelen te treffen om de gelijkheid van mannen en vrouwen tot stand te brengen ten aanzien van de communautaire pensioenregeling. In afwachting daarvan dient de Commissie verzoekers aanvraag in heroverweging te nemen met toepassing van de statutaire bepalingen betreffende het weduwenpensioen, die tot dusver het enige stelsel vormen dat een bruikbaar aanknopingspunt biedt. De eventueel aan verzoeker te betalen bedragen moeten worden vermeerderd met rente, vast te stellen op de voet van 6 % 's jaars vanaf 27 juli 1981, de dag waarop de Commissie de door verzoeker krachtens artikel 90, lid 2, van het Statuut ingediende klacht heeft ontvangen, of vanaf het tijdstip waarop de pensioenbijdragen betaalbaar zijn geworden, indien dit op een latere datum valt.

Kosten

- 20 Ingevolge artikel 69, paragraaf 2, van het Reglement voor de procesvoering moet de in het ongelijk gestelde partij in de kosten worden verwezen. Volgens artikel 70 van het Reglement voor de procesvoering blijven echter de kosten door de instellingen ter zake van beroepen van personeelsleden der Gemeenschappen gemaakt, te haren laste. Deze bepaling is ook toepasselijk op de beroepen die de rechtverkrijgenden van deze personeelsleden instellen teneinde een op het Ambtenarenstatuut berustend recht te doen gelden.
- 21 Aangezien de Commissie ten aanzien van het beroep van Razzouk in het ongelijk is gesteld, dient zij in zaak 75/82 in de kosten te worden verwezen. In zaak 117/82 dienen de kosten daarentegen te worden gecompenseerd.

HET HOF VAN JUSTITIE

verklaart voor recht:

1. In zaak 75/82:

- a) Het besluit van de Commissie van 3 juli 1981, waarbij het recht op weduwnaarspensioen is ontzegd, wordt nietigverklaard.
- b) De Commissie zal verzoekers aanvraag om een overlevingspensioen in heroverweging nemen met toepassing van de statutaire bepalingen betreffende het weduwenpensioen. De eventueel aan ver-

zoeker uit te betalen bedragen zullen worden vermeerderd met rente op de voet van 6 % 's jaars vanaf 27 juli 1981 of vanaf het tijdstip waarop de pensioenbedragen betaalbaar zijn geworden, indien dit op een latere datum valt.

- c) Op het verzoek betreffende wezenpensioen behoeft niet te worden beslist.
- d) De Commissie wordt verwezen in de kosten van het geding.

2. In zaak 117/82:

- a) Het beroep wordt niet ontvankelijk verklaard.
- b) Elk der partijen zal de eigen kosten dragen.

Mertens de Wilmars	Koopmans	Bahlmann	Galmot
Pescatore	Mackenzie Stuart	O'Keeffe	Bosco
			Everling

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op 20 maart 1984.

De griffier
voor deze

H. A. Rühl
Hoofdadministrateur

De president

J. Mertens de Wilmars

CONCLUSIE VAN DE ADVOCaat-GENERAAL
SIR GORDON SLYNN
VAN 14 FEBRUARI 1984 ¹

*Mijnheer de President,
mijne heren Rechters,*

De weduwe van een ambtenaar of een gewezen ambtenaar van de Europese Gemeenschappen heeft in de regel recht op een overlevingspensioen ten bedrage

van 60 % van het ouderdomspensioen of het invaliditeitspensioen dat haar echtgenoot genoot of zou hebben genoten. Het overlevingspensioen wordt toegekend zonder dat rekening wordt gehouden met de mate waarin de weduwe financieel afhankelijk was van haar echtge-

¹ — Vertaald uit het Engels.